

מציאת ה'עצמי' כאפשרות ממשית – ויכוח חסידי בין רב לתלמיד

1. מרטין בובר, אני ואתה, ג/5: ... אי-אפשר לחפש באמת את אלוהים, כי אין שום מקום שבו האדם לא ימצא אותו. מי שעוזב את דרכו בחיים לחפש את האלוהים אינו אלא אוויל חסר תקנה: גם אם יזכה בכל חוכמת הבדידות ובכל כוח הריכוז, הוא עצמו יחמוק ממנו. למה הדבר דומה? לאדם שהולך בדרכו ואינו מבקש אלא שדרכו תהיה הדרך; שאיפתו מתבטאת בעוצמת משאלתו. כל מאורע של קשר הוא תחנה שמאפשרת לאדם להסתכל במאורע המושלם; על כן בכל מאורע ומאורע אין הוא משתתף במאורע האחד והמיוחד, אבל עם זה הוא משתתף בו, כי הוא מוכן לו. כך הוא מהלך בדרכו מוכן, ואינו מחפש; מכאן יחסו השלול כלל דבר, ודאגתו שמסייעת לכול... הוא מברך כל קורת גג שניתנה לו ושהוא עתיד לחסות בצלה. כי המציאה שלו אינה סוף הדרך, אלא רק אמצע נצחי. זו מציאה שאינה תוצאה של חיפוש...

2. סרן קירקגור [1813-1855], יומן (1.8.1835): מה שחסר לי בעצם הוא לברר לעצמי מה עלי לעשות. לא מה עלי להכיר, פרט לאותה הכרה שהיא קודמת לכל עשייה. שומה עלי להבין את ייעודי, לראות מה בעצם רוצה אלוהים שאני אעשה. החשוב הוא למצוא אמת שתהיה אמת עבורי, למצוא את האידאה אשר למענה ארצה לחיות ולמות. מה יועיל לי לשם כך אם אמצא אמת הנקראת אמת אובייקטיבית, אם אשנן את כל שיטות הפילוסופיה? ומה יועיל לי אם אדע לפתח את חשיבותה של הנצרות... באין משמעות יותר עמוקה בשביל עצמי ובשביל חיי? מה היה מועיל לי, אילו האמת היתה עומדת לפני קרה וערומה, אדישה לכך אם אכירנה או לא אכירנה... אמנם, אין אני רוצה להכחיש שאני מקבל עוד את הצו של ההכרה ושאפשר לפעול על ידי על בני האדם, אך לשם כך הכרח הוא שצו זה יתקבל על-ידי כצו חי, וזה הדבר הנראה לי כעת העיקר... מה שחסר לי הוא לחיות חיים אנושיים שלמים ולא רק חיי ההכרה, לבסס את פיתוח רעיונותיי על משהו הקשור בשורשים העמוקים של קיומי, של האקזיסטנציה שלי.

3. רבי צדוק הכהן מלובלין, צדקת הצדיק, פיס' מ: עיקר התשובה הוא עד שיאיר ה' עיניו שיהיו זדונות כזכויות, רצה לומר שיכיר ויבין שכל מה שחטא היה גם כן ברצון השם יתברך... וכטעם ידיעה ובחירה... ששניהם אמת כל אחד במקום בפני עצמו. במקום הבחירה שם אין מקום לידיעה, ובמקום הידיעה שם באמת אין מקום לבחירה. וכשמשיג לאור זה העצום, אז שבו כל זדונותיו בלתי יוצאים מעומק ידיעת השם יתברך, והוא ודעתו ורצונו הכל אחד. ומאחר שהשם יתברך רצה כן הרי הכל זכויות, וזוכה לכפרה גמורה שביום הכפורים. שזה סוד השעיר לעזאזל, שאילו עשהו האדם עצמו היה עובד עבודה זרה גמור והוא 'לא יהיה', שהוא יסוד כל המצוות לא תעשה, וכל העבירות וההסרות מרצון השם יתברך. רק שהשעיר הוא על ידי רצון השם יתברך, שהוא מצווה לשלחו לו נעשה עוד מצוה ולא עבירה. וכך פירושו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ו) ועיין ברמב"ן פרשת 'אחרי' שאנו נותנים חלק לעזאזל² שהוא הרע מצד מה שהשם יתברך צוה לתת לו ונמצא העבירה מצוה.

4. רבי מרדכי יוסף ליינר מאיזביצה, מי השלוח, א, משלי ל, "שממית", עמ' רכז: "שְׁמִמִית בְּיָדָם תִּתְפַּשׂ וְהִיא בְּהִיכָלִי מְלֻדָּה" (משלי ל', כח)³ – 'שממית' מורה על זעף ועצבות מלשון שממה. ובידיים תתפשי היינו, שצמיחת החסרון נמצא אף באנשים גדולים מאוד, כי מאן מלכי רבנן, וחכמים ראשי אלפי ישראל ילאו מזה להשלים עצמם, שלא ימצא מזה

¹ קירקגור היה אז בן 22. הציטוט לקוח מתוך: ברגמן, הפילוסופיה הדיאלוגית, עמ' 9. ההדגשות במקור [ובתרגומו של שגיא (את הפיסקה הראשונה): "מה שנחוץ לי באמת, הוא להשיג בהירות אודות מה עלי לעשות, לא אודות מה עלי להבין, פרט לאותה מידה של הבנה החייבת להיות קודמת לכל פעולה. הדבר המכריע הוא להבין את ייעודי (destiny) לראות מה באמת האל רוצה שאעשה; זו שאלה של מציאת אמת שהיא אמת בשבילי, מציאת האידאה שלמענה אוכל לחיות ולמות" (קירקגור: דת ואקסיסטנציה, עמ' 13-14)].

² רמב"ן לויקרא ט"ז, ח: והנה התורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם, אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן, והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו, ומאצילותו כחו יבא חורב ושממון, כי הוא העילה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן, והכלל נפש לגלגל מאדים, וחלקו מן האומות הוא עשו שהוא עם היורש החרב והמלחמות, ומן הבהמות השעירים והעזים, ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו, ובלשון הכתוב (להלן י"ז ז) שעירים, כי כן יקרא הוא ואומתו שער.

ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה, אבל שתהיה כוננתו לעשות רצון בוראנו שצונו כך. והמשל בזה, כמי שעשה סעודה לאדון וצוה האדון את האיש העושה הסעודה תן מנה אחת לעבדי פלוני, שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו, רק הכל נתן לאדון והאדון נותן פרס לעבדו, ושומר זה מצותו ועשה לכבוד האדון כל אשר צוהו, ואמנם האדון לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שישפר בשבחו ולא בגנותו.

³ משלי פרק ל', כד-כח: אֲרַבְעָה הִם קִטְנֵי אֶרֶץ וְהִמָּה חֲכָמִים מְחַכְמִים. הַנְּמָלִים עִם לֹא עֵץ וְנִכְיֵי בְּקִץ לְחֶמְס. שְׁפָנִים עִם לֹא עֲצוּם וְנִשְׁימוּ בְּסֻלַּע בֵּיתָם. מְלֻדָּה אֵין לְאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֲצֵץ פְּלוֹ. שְׁמִמִית בְּיָדָם תִּתְפַּשׂ וְהִיא בְּהִיכָלִי מְלֻדָּה.

שורש בלבם. וזה היה הענין בעוזיה שנכנס להקטיר קטורת לפני ולפנים,⁴ לאשר רצה להשלים עצמו בזה, וכל זמן שידע בעצמו שלא נשלם בזה, הבין כי עוד לא נשלם בכל. וקטורת הוא משמח את לב האדם ככתוב "שמן וקטורת ישמח לב" (משלי כ"ז, ט). וזהו שנאמר "בזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו" (דהיי"ב כ"ו, יט), לפי שהיה מכיר שאינו נקי בזה, לכן **דן עצמו לסכנת נפשות**, והתיר עצמו להקטיר קטורת לבוא להשלמת נפשו, כי אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש. והאומנם כי באמת כן עלתה בידו, כי אחר זה השיג השלמה שנאמר עליו "וצרעת זרחה" (שם), לשון 'זריחה' היינו, **שרק על הגוון היה נראה שעשה מעשה שלא כראוי, אבל בעומק השיג השלמה מזה**. ונאמר עליו "וישב בבית החפשית" (שם פס' כא), היינו, **שנעשה חפשי כי היה בשלימות**. אך לפי שהיה בין הכהנים, ומהם נעלם עומק כוונתו, והיה נראה בעיניהם כמחלל את ה', וכן לפי תפיסתם היה כמצורע. וזה שנאמר ביותם בנו "ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה עוזיה אביו רק לא בא אל היכל ה'" (שם כ"ז, ב) והיא מיעוט ככל אכין ורקין שבתורה, שלמדרגה הזאת לא בא. ואלו היה עוזיה מקטיר הקטורת היה בא לחיי עוה"ב מיד.

"במתים חפשי" ⁵ – תלמוד בבלי שבת ל ע"א (ובמקבילות): "דאמר רבי יוחנן מאי דכתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות".⁶

5. מי השלוח, א, וישב, עמ' מז: ובאמת ליהודא במעשה דתמר, וכן בכל המעשים משבט יהודא הדומין לזה, נתן בהם הש"י כח התאוה כל כך עד שלא היה באפשרותם להתגבר, וכמו שמבואר (בראשית רבה פרשה פ"ה, ח) ⁷ שמלאך הממונה על התאוה הכריחו, ולכן לא עליו האשם במה שלא היה יכול להתגבר על יצרו. וזה פירוש 'בדחנא דמלכא' היינו, **שמינח את עצמו להנצח מהש"י**, כמו שאמר דוד המלך ע"ה "לך לבדך חטאתי וקרע בעיניך עשיתי" למען תצדק בך בך [תזכר בשפטך] (תהלים נ"א, ו), למי נאה שיוצדק אני או אתה.

שם, ב, וארא, עמ' מ: "אור זרע לצדיק [ולישרי לב שמחה]" (תהלים צ"ז, יא) – היינו, שדברי תורה מאירים להצדיק שמכלכל דרכיו על פי כללי התורה ולא יסור מהם; 'ולישרי לב שמחה' - ישרי לב נקרא מי שלבו נמשך אחר רצון השי"ת, אף שעל הגוון נראה שלפעמים יסור מדרך התורה, גם זה הוא ברצון השי"ת. וכמו שאיתא בגמ' (שבת נו ע"א) 'כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה'. יען כי לבו היה נמשך אחר רצון השי"ת, ותמיד מוסכם בלבו להיות מנוצח מהשי"ת. וכמו שכתוב (תהלים נ"א, ו) "למען תצדק בדברך תזכה בשפטך".

שם, א, שלח לך, "בהסדרה", עמ' קנג: ... ובאמת היה ביכולתם לשבח את הארץ (=למרגלים), רק שהיה להם בינה בלבם מאת ה' שבזה שגינו אותה, כווננו לרצון הש"י וניתן להם פרשת נסכים... ששימחו את ה' במה שהיו מניחים את עצמם להיות מנוצחים מהש"י, וזה לא יוכל כי אם ישראל... לפי שאין נכרי יכול להסכים להיות מנוצח מה' כמבואר ...

שם, ב, כי תבוא, "ארור", עמ' קכה: "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה [תועבת ה' מעשה ידי חרש...]". (דברים כ"ז, טו) - נאמר נגד שבט לוי, כי שבט לוי שמרו עצמם בלי לצאת מגדר כללי דברי תורה. ובאמת כל הדברי-תורה הם נלבשים בלבוב שיוכל האדם לקבלם ולהשיגם. אכן לפעמים יחפוץ השי"ת לנצח האדם כמו שכתוב "למען תצדק בדברך" וגוי (תהלים נ"א, ו)... אבל הם לא יכלו לעבוד את העגל, כי להם היה מגיע החטא לשורש חיים ולא היו יכולים לתקן את החטא, לכן שמרם השי"ת....

6. רבי צדוק הכהן מלובלין, דובר צדק, אחרי מות, אות ד, עמ' 187: ומרגלים ראו הלבוב דמשכא דחויא (=עור הנחש), ויהושע וכלב ראו הפנימיות דטובה הארץ. ומה שהלבוב דמשכא דחויא מכשיל מאוד על זה נאמר (במדבר י"ד, ח) "אם חפץ בנו ה'" וגוי פירוש אם ה' יתברך חפץ להביאנו והוא יודע גם כן מהמשכא דחויא. על זה נאמר 'בהדי כבשי דרחמנא למה לך', ואף על גב דחזי ברוח הקודש דהוה ליה בנין דלא מעלי כדאיתא בברכות (ו ע"א)... וגם בחיי עולם הבא יש

⁴ דברי הימים, ב, פרק כ"ו, יא – כ"ה, ב: ויהי לעזיהו חיל עשה מלחמה יוצאי צבא... ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא פחצים ובאבנים גדלות ויצא שמו עד למרחוק כי הפליא להעזר עד כי חזק. וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלוהיו ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת. ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו פהנים לה' שמונים בני חיל. ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר לה' כי לפהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלתך ולא לך לכבוד מה' אלוהים. ויעזף עזיהו ויבדו מקטרת להקטיר ויבועפו עם הפהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הפהנים בבית ה' מעל למזבח הקטרת. ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הפהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו ה'. ויהי עזיהו המלך מצרע עד יום מותו וישב בית החפשית מצרע כי נגזר מבית ה' ויותם בנו על בית המלך שופט את עם הארץ. בן עשרים וחמש שנה יותם במלכו ויש עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמר ירשף בת צדוק. ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה עזיהו אביו רק לא בא אל היכל ה' ועוד העם משחיתים.

⁵ תהלים פ"ח, ו: "במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר אשר לא זכרתם עוד והמה מיךך נגזרו"

⁶ ראו הנוסח תנחומא נח פיס' יג: "והלא דברים קל וחומר: ומה אם עבדו קנין כספו, על ששימא עינו והפיל שינו יצא מעבדות לחרות, זרע ברוכי ה' שהן מטע ה' להתפאר כשהן מתין אינו דין שיצאו לחירות מן העונות 'במתים חפשי' (תהלים פ"ח) לחרות ברמ"ח אברים?!"

⁷ "אמר ר' יוחנן בקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה, אמר לו יהודה היכן אתה הולך, מהיכן מלכים עומדים, מהיכן גדולים עומדים, ויט אליה אל הדרך' בעל כורחו שלא בטובתו."

משכא דחויא ולבוש... שיש בו מקום לטעות. וכמו שאמרו (חגיגה י"ד ע"ב) באחר (=אלישע בן אבויה) דטעם הטיול בפרדס הוא טעימה מעין עולם הבא, ואחר טעה.

7. הנ"ל, צדקת הצדיק, אות מג: פעמים יש אדם עומד בנסיון גדול כל כך עד שאי אפשר לו שלא יחטא, כדרך שאמרו "מה יעשה הבן שלא יחטא" (בבלי ברכות לב ע"א = טענת הסנגוריה של משה לאחר חטא העגל), ובזה הוא נחשב **אונס** גמור דרחמנא פטריה. וגם בהסתת היצר בתוקף עצום שאי אפשר לנצחו שייך אונס [ואם הש"י הסיב את לבו הרי אין חטא זה חטא כלל, רק שרצון הש"י היה כד]. ועיין מה שאמרו בכתובות (דף נא ע"ב) גבי תחילתו באונס, אפילו צווחת לבסוף שאלמלא (= צ"ל: 'שאלמלי' שפירושו: אילו היה) מניחה היא שוכרתו, מותרת לבעלה, "מאי טעמא? יצר אלבשה". הרי דזה מחשב אונס גמור אעפ"י שהוא מרצונה, מכל מקום יצר גדול כזה אי אפשר באדם לכופו, והוא אונס גמור ואין בזה עונש אף דעשה איסור, כיון דהיה אונס. אבל האדם עצמו אין יכול להעיד על עצמו בזה, כי אולי היה לו כח לכוף היצר [וכמו ששמעתי בזה מענין זמרי שטעה בזה].